

Polgárőrség szervezése 1919-1921
(Organizing the Militia 1919–1921)

Absztrakt

Az I. világháború utáni öszirózsás forradalom és a magyarországi tanácsköztársaság meggyengítette a magyar államot, melynek az újjászervezését az ország vezetése a trianoni békediktátum létrejöttét megelőzően elkezdte. A polgári magyar állam helyreállításának fontos része volt a közrend és közbiztonság helyreállítása és fenntartása. E folyamat részét alkotta a polgárőrség létrehozása. Az állam vezetése potenciális karhatalmi erőként kívánta a milícia jellegű szervezetet kiépíteni. A szervezés 1920-ban elkezdődött és jó ütemben folyt. A trianoni békediktátum által létrehozott körülmények azonban nem tették lehetővé, illetve szükségessé a szervezet működését. Az antant ugyanis nem bizonyult szűkmarkúnak a magyar rendvédelmi testületeket illetően. Ezért a magyar kormány inkább ezeket fejlesztette ahelyett, hogy milícia rendszerű karhatalmat épített volna ki. A rendvédelmi testületek ugyanis egyben lehetőséget biztosítottak arra is, hogy azokban valamilyen formában bújtatott katonai erőket hozzanak létre, illetve a Magyar Királyi Honvédség jövőbeni képességeinek gyarapítását biztosító szervezeti és szellemi csírákat alakítsanak ki.

Kulcsszavak

Polgárőrség ; polgári karhatalom ; egyetemi zászlóalj ; vasutas zászlóalj ; postás zászlóalj

Abstract

In the wake of WWI, both the Aster Revolution and the Hungarian Soviet Republic weakened the Hungarian state, which national leadership had already begun to reorganize prior to the dictated peace Treaty of Trianon. Important aspects of the reestablishment of Bourgeois Hungary was public order and the restoration and maintenance of public safety. The *Polgárőrség* (militia) was created as part of this process. The desire of national leadership was for the body to evolve into a potential police-type force. Organization began in 1920 and progressed smoothly. However, conditions engendered by the dictated peace Treaty of Trianon made the operation of the *Polgárőrség* impossible and unnecessary. As the Entente did not place major restrictions on Hungarian law enforcement organizations, the Hungarian government chose to focus on these instead of setting up a militia-style force. These law enforcement organizations allowed for military troops to be hidden among their personnel while also providing an organizational and intellectual training ground for the future staff of the Royal Hungarian Army.

Key words:

Militia ; civilian police force ; university battalion ; railway battalion ; postal battalion

* *Open Researcher and Contributor ID* = Nyílt Kutató és Közreműködő Azonosító (ORCID) <https://orcid.org/0000-0002-2310-7746>

Institutional attachments = Szerző intézményi kötődései :

- *Bertalan Szemere Scientific Society of History of Hungarian Law Enforcement* = Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történelmi Tudományos Társaság
- *Museum of Military History* = Hadtörténelmi Intézet és Múzeum
- *Military History Review* = Hadtörténelmi Közlemények

@: suba.janos@mail.militaria.hu

Date of registry = Regisztrálás dátuma : 2018. I. 19.

Date of acceptance = elfogadás dátuma : 2018. III. 30.

DOI : 10.31627/RTF.XXVIII.2018.56N.131-144P

Az 1918-as őszi forradalom és az 1919. évi magyarországi tanácsköztársaság bukása után a legnagyobb feladat az önálló független polgári Magyarország helyreállítása volt. A körülmények nem voltak kedvezők, mivel kisebb területen, jelentős magyar etnikum idegen uralom alá kerülésével, a békekötés feltételeinek ismerete nélkül, idegen megszállás alatt kellett helyreállítani az ország rendvédelmi és honvédelmi szervezetét.

A legfontosabb feladat a belső rend biztosítása, a kommunista mozgalom visszaszorítása volt. Ezen feladatot ellátó testületek szervezeti kereteinek, feltételeinek megteremtése elsőbbséget élvezett. Az ország vezetőinek a legfontosabb feladatává vált a felállítani, illetve újjászervezni kívánt honvédelmi és rendvédelmi struktúra kialakítása. Ennek során az illetékesek keresték azokat a szervezeti kereteket, amelyek a vesztes Magyarország számára a győztesek valószínűsíthetően engedélyezni fognak.

Az elképzelések egyike volt, hogy — a Polgárőrség név alatt — karhatalmat hozzanak létre, a közeposztályra támaszkodva.¹ Tehát osztályalapon — a Vörös Őrség szervezéséhez hasonlóan — képzelték el az új szervezet létrehozását. A polgárőrség feladatának a bolsevik mozgalom letörését, illetve abban való közreműködést tartották. Az elképzelés szerint rendőrség, csendőrség hiányában a polgárőrség önállóan léphetett volna fel. Ahol pedig nem volt rendőrség, vagy csendőrség ott a polgárőrség feladata a „belrend” és a közbiztonság fenntartásának támogatása lett volna, különösen akkor, ha katonai alakulatok állomáshelyükről elvonultak.² Ez fontos szempontnak tekinthető, mivel a Nemzeti Hadsereg csupán 1920-1921-ben vonulhatott be a megszálló haderők által elhagyott magyar területekre.³

A polgárőrség létrehozásának előkészületi teendői 1920 nyarán kezdődtek el. 1920. VIII. 3-án a vezérkar főnöke a belügyi tárca számára elvi hozzájárulását adta a polgárőrség megszervezéséhez. Hangsúlyozta azonban, hogy csak a csendőrségnek és a rendőrségnek már több ízben javasolt kiépítése (létszámfelemelése), valamint a hadsereg teljes kiegészítése és felfegyverzése után hajtható végre. Felhívta a belügyi tárca figyelmet arra, hogy a polgárőrség „... létfeltételeinek megalapozása és alkalmazhatóságuk biztosítása céljából”⁴ megelőző intézkedéseket tegyenek. Ahogy fogalmazott: „A polgárság megbízható elemei az erre hivatott hatóságok egyesületek és vezető egyéniségek támogatásával társadalmilag tömörítenének.”⁵ A legfontosabb szervezési elv: az volt „... inkább kevés, de feltétlenül megbízható polgárőr legyen, kikre adandó esetben minden körülmények között számítani lehet.”⁶

A belügyi tárca a katonai helyőrségek állomáshelyein kívül a szervezés végrehajtását a csendőr kerület-parancsnokságokra bízta, szoros együttműködésre utasítva az illetékes katonai hatóságokkal. A rendelet szerint vármegyénként a területileg illetékes főispán, városokban a polgármester, járásokban a főszolgabíró felelt a szervezésért. Szoros együttműködést írtak elő katonai állomás-parancsnokságok, és csendőr kerület-parancsnokságok között a vármegyei katonai parancsnoksággal.

Irányelvként fogalmazták meg, hogy a helyi társadalom legmegbízhatóbb elemeit tömörítsék. A polgárőrség tagjai sorába az idősebb, lehetőleg 30 év feletti (akik már rendelkeznek egzisztenciával), katonai szolgálatra nem kötelezett egyéneket vártak, akik erkölcsi, politikai megbízhatósága minden kétségen felül állt, és a polgárőri szolgálatra önként jelentkeztek. Ezen tagokat az „intelligens közeposztály” köréből megbízható tisztviselőkből, földbirtokosokból, gazdákból, önálló iparosokból, sportegyesületek tagjaiból és különösen a vadászokból kellett toborozni. A toborzást minden feltűnés nélkül igyekeztek megvalósítani, a sajtót és a plakátok alkalmazását mellőzzék.

Először kijelölték a helyi polgárőrség parancsnokát — aki megfelelő helyismerettel rendelkezett — aki megkezdte szóbeli propagandát és a toborzást. Arra törekedtek, hogy nyugállományú, szolgálaton kívüli, vagy tartalékos tisztet találjanak, akik ezen feladatkör betöltésére alkalmasak. Azonban a legfontosabb a polgárőrök megbízhatósága volt. Így a kisebb községekben nyolc-tíz fős őrségek is megfeleltek erre a célra.

Ugyanakkor szigorúan bizalmasan felhívták a kerület- és állomás-parancsnokok figyelmet arra, hogy a „... polgári alapokra való fektetést a kényszerűség hozta magával, mert a közeljövőben működő entente missziók előtt még a látszatát sem szabad keltenünk annak, mintha ezen alakulatok a hadsereggel is kapcsolatban volnának. Támogatni kell a polgári hatóságokat, igyekezzenek kidomborítani ezen intézmény polgári jellegét.”⁷ Az összeírás után — a feltűnés elkerülése végett — főleg a városok és a

nagyobb községek polgárőrségei tagjait sportegyesületek, vadásztársaságok, és egyéb egyesületek nevei alatt szervezték meg és tartották nyilván. A meglévő sportegyesületeket is felhasználták erre a célra, ha a tagokat a már ismertetett szempontok alapján válogatták meg.

A tényleges szervezés a katonák kezében maradt. Először a szervezet vázát, a nyilvántartásokat, (parancsnokságokat) kellett létrehozni. Ezt követően a kinevezett polgárőr nyilvántartók (parancsnokságok) tovább építették a szervezetet. A parancsnokok kijelölését, kinevezését a polgári hatóságok intézték, kikérték őket a katonai hatóságoktól, így ezen személyek a közigazgatás állományába kerültek. A beosztott parancsnokok kinevezése a polgárőr-parancsnokságok (nyilvántartók) közreműködésével a katonai, és csendőr hatóságok támogatásával valósult meg.

A szervezés súlya a vármegyékre és törvényhatósági jogú városokra esett. A főispánok feladata a szervezés elvi és társadalmi irányítása volt, igyekeztek minden oldalról támogatni a szervezést. A legnagyobb feladat értelemszerűen a csendőrségre, mint a legjelentősebb magyar katonailag szervezett fegyveres őrtestületre hárult.⁸

A „nyilvántartások” az illetékes közigazgatási hatóságok végrehajtó szerveivel szoros együttműködésben tevékenykedtek. Arra törekedtek, hogy helyileg is egy körletben legyenek elhelyezve és azokkal egybeolvadjanak. Minden feltűnést igyekeztek elkerülni a szervezésnél. A „nyilvántartások” (parancsnokságok) személyzetének illetékei a belügyi tárcát terheltek.⁹

Az irányelvek kiadása után indult meg a szervezkedés. A tapasztalatok pár hónap után már jelentek. A jelentésekben a polgárőrség, sokszor, mint polgári karhatalom szerepelt.¹⁰ Budapesten a szervezés katonai vezetéssel valósult meg. Az így létrehozott alakulatok voltak a polgári csendőr zászlóaljok.¹¹ Vidéken a román kivonulás után a Nemzeti hadsereg a haderő felfejlesztésével volt elfoglalva ezért a szervezkedés lassan haladt.¹²

A szervezést a trianoni békediktátum ratifikálása jelentősen módosította. A polgárőrség létrehozásának a hadsereg saját hatáskörben megvalósuló szervezéséről le kellett mondani, mert azt mozgósítási előkészületnek lehetett volna minősíteni. Ha viszont nem mutatható ki kapcsolat a hadsereggel, akkor — mint antibolsevista szervezetet — fenntarthatónak tartották a szakemberek. Ezért a polgári karhatalom szervezését a belügyminiszter hatáskörébe (alárendeltségébe) utalták.¹³

Az átadással együtt az a gondolat is felmerült, hogy a szervezést polgári hatóságok végezzék. A katonák ódzkodtak ettől, mert szerintük a polgárőrség szervezése szorosan összefügg a hadsereg kiegészítésével. Álláspontjuk szerint a hadsereg feladata, a belrend fenntartása tekintetében — a közbiztonsági testületek támogatása mellett, a mozgó alakulatok elvonulásával — a póttestekre és a parancsnokságokra maradt. Legfőképpen pedig attól tartottak, hogy a politikai változásoknak fokozott mértékben kitett polgári hatóságoknak ilyen nagyméretű, az ország honvédelmével szorosan összefüggő karhatalom feletti kizárólagos rendelkezési jogának átengedése kiszámíthatatlan következményekkel járhat.¹⁴

A szervezést katonákra bízta ugyan, azonban a polgárőrség szervezeti felépítését igyekeztek a közigazgatási szervezetekkel és feladatrendszerrel kompatibilissá tenni, annak ellenére, hogy a testület tervezett alapfeladatát egyértelműen a karhatalmi tevékenység ellátása alkotta. Ezért úgy gondolták, hogy a belügyi tárca hatáskörében továbbra is katonáknak kell irányítani a szervezést. Ezek az idős nyugállományú vagy hadi (front) szolgálatra alkalmatlan tisztek legyenek a polgárőrség parancsnokai, hogy ily módon mindennemű politikai versengés lehetőségét kizárják a szervezésnél.

Szükségessnek tartották, hogy az illetékes minisztériumban a polgárőrség ügyeivel egy osztály foglalkozzon, amelynek a vármegyei, városi, járási szintű hálózatát is felállították. Ez a struktúra egyben megfelelt a Nemzeti Hadsereg és a rendvédelmi szervek hierarchikus tagozódásának.¹⁵ A polgárőrség szervezését közigazgatási beosztásonként „nyilvántartók” végezték.

Minden polgárőr alakulat őrstől fölfelé saját állományát nyilvántartási listák (lajstromok), alapján tartotta számon, melybe az illető polgárőrök összes személyi és családi, valamint szolgálati adatait (felvétel, beosztás, végleges átvétel, felesketés napja, igazolvány száma,) továbbá az esetenként beálló változásokat bevezették. **(I.sz. melléklet)**

Központi nyilvántartást az alárendelt szervek és személyek bejelentései, valamint a saját intézkedések alapján a vármegyei polgárőr-parancsnokság (törvényhatósági városban annak polgárőr-parancsnokságánál, Budapesten az illető kerületi parancsnokságnál) vezettek. Ezeket törzskönyveknek nevezték. A dokumentumokat (kötelezők, aláírt esküszövegek) azon parancsnokságok őrizték, amelyek azokat kiállították. Egyes polgárőrök tartózkodási helyének változtatása esetén ezen iratokat az új tartózkodási helyen lévő polgárőr-parancsnokságnak küldték meg.

A „nyilvántartások”-at állandó szervezeteknek szánták. Azok vezetői egyben a polgárőrség szervezésének vezetői is, illetve mozgósítás (felriasztás) esetén működő, kinevezett parancsnokai voltak. A titkárok, mint a parancsnokság segédtsíztjei szerepeltek. A „nyilvántartások” az illetékes helyi közigazgatási hatóságuk (Budapesten a rendőr-főkapitányság és a rendőrkapitányságok) kiegészítő szerveként, mint polgári hivatalok szerepeltek és azok körletében helyezkedtek el. A járásokban a polgárőrség szervezését a járási nyilvántartók végezték. A két budapesti egyetemi zászlóalj a Magyar Királyi Államvasútak (MÁV) és a Magyar Királyi Posta szervezésében maradtak.

Összesen 185 havidíjas, 122 altiszt, és 115 szolga (hivatalsegéd) azaz 421 fő alkotta a törzsállományt, ők a parancsnokságukon teljesítettek szolgálatot. **(II.sz. melléklet)**

A központi szervezetek két fő részből álltak:

- A belügyi tárcánál a polgárőrség felügyeletét a „Belügyi Osztály” látta el összesen 11 fő munkatárssal.¹⁶

- A „Polgárőr Felügyelőség” négy főből állt.¹⁷

Az összes többi polgárőr parancsnokság regionális parancsnokság volt. Ezek voltak a hét kerületparancsnokság, a 26 vármegyei parancsnokság, a budapesti főparancsnokság és a 42 városi parancsnokság.

A polgárőr kerületparancsnokságokon — amelyekből hetet szerveztek — parancsnokságonként öt fő teljesített szolgálatot.¹⁸

A 26 vármegyei parancsnokságon összesen 104 fő látott el szolgálatot.¹⁹

Budapesten polgárőr főparancsnokságot alakítottak ki, ahová összesen 50 főt terveztek.²⁰

A helyi városi polgárőr parancsnokságok hat fő munkatárssal végezték feladataikat.²¹

A meglévő két egyetemi zászlóaljnál és a vasút, valamint a posta karhatalmi zászlóaljánál összesen 34 státuszt rendszeresítettek.²²

A tényleges erőt a Budapesten megszervezett polgári karhatalom, adta amely a tudományegyetemi és a műegyetemi zászlóaljból, valamint a szakmák szerint szervezett postás és a vasutas zászlóaljból állt. E négy zászlóaljat a minisztertanács 1921. III. 3-ai határozata alapján 1921. IV. 1-ei határidővel átadták a budapesti rendőrtartalék parancsnokságnak. Ettől fogva a budapesti rendőrfőkapitány rendelkezett a négy zászlóalj felett.

A polgárőrség éves költségvetését 18 millió koronára tervezték. A már meglévő négy karhatalmi zászlóalj fenntartási költségei havi 4 315 000 koronát tettek ki, amely évi 51 780 000 koronát jelentett. A pénzügyi szakemberek elkészítették a költségvetést arra az esetre is, ha a polgárőrségnek működésbe kellett volna lépnie, amikor különféle illetékeket kellett volna kifizetni a költségvetés terhére. Több megoldással is számoltak. Az egyik például 12 000 polgárőr egy év alatt 15 napon karhatalmi szolgálatot teljesít, ez évi 9 000 000 koronába kerül. Egy másik forgatókönyv szerint, ha az egész ország területét egy általános sztrájk bénítaná meg az 50 000 fő polgárőr 5-7 napi tevékenységére 12 500 000 — 17 500 000 millió koronát kell előirányozni. (Egy főre és egy napra étkezési és karhatalmi pótdíj, és egyéb kiadásokra /elszállásolás fekszalma, lőszer/ 50 koronát számítva) Ez a kiadás a belügyi tálcát terhelte volna.

A polgárőrség területi alapon szerveződött. Azoknál a polgárőröknél, amelyek foglalkozásuk, lakóhelyük folytán nem tudtak a legkisebb szervezési egységbe beosztani, de megbízhatóak voltak, így azok a saját területükön a polgárőrség kikülönített, megfigyelő őrei voltak. Ezek az emberek általában magányos házakban, erdőéri házakban, csőszházakban, tanyákon éltek, dolgoztak. Állománytábla szerint azonban a legközelebbi polgárőr alakulathoz tartoztak.

A polgárőröket elvileg tartózkodási helyük szerint létszámuknak megfelelően csoportokba vonták össze. Ezek a kisebb-nagyobb csoportok a terület szervezeti egységeit képezték, melyek a következők voltak:

1. A polgárőr őrs: mintegy 10-12 főig, a helyi viszonyok szerint puszták, tanyák, gyártelepek, házcsoporthok, kisközségek stb. lakóiból, mint legkisebb egység alakult meg. Parancsnoka az őrs erre kinevezett, katonaviselt, legalkalmasabb polgárőre lett. Az őrs volt a polgárőrség legkisebb szervezeti egysége.

2. A polgárőr raj: a helyi viszonyoknak megfelelően mintegy 20 fő létszámmal rendelkezett. Élén a kinevezett raj-parancsnok állt.

3. A polgárőr szakasz: mintegy 50-60 fővel a helyi polgárőr alakulatot jelentette, amely szétszórtan elhelyezett őrsöket és rajokat fogott egybe a kinevezett szakasz-parancsnok vezetése alatt.

4. Járási polgárőr-parancsnokság alá a közigazgatási járás területén létrehozott, annak alárendelt összes polgárőrségi alakulatok tartoztak. Szükség esetén, a könnyebb vezetés céljából a járás területén

lévő három-öt szakaszt „Polgárőr-csoport”-ba lehetett összevonni. Élén a kinevezett polgárőr járás-parancsnok állt.

5. *Városi polgárőr-parancsnok* a városokban utcánként, házcsopontonként, illetve városi kerületenként szervezett őrs, raj, szakasz struktúrába foglalt polgárőrség irányítását végezte.

6. *A vármegyei polgárőr-parancsnok* a megye területén szervezet összes polgárőr alakulatok élén állt. Fő feladatát képezte a vármegye területén való egységes szervezés, irányítás, nyilvántartás, valamint a riadó esetén a szolgálat egységes vezetése.

7. *A polgárőr főparancsnok* a főváros területén lényegében a vármegyei parancsnokok hatáskörével rendelkezett, de a rendőrfőkapitánynak alárendelten intézkedhetett. A fővárosban, — de a létszámviszonyok szerint egyéb helyen is — hasonlóan, a járás-parancsnokságokhoz 3-5 szakaszt egységes vezetés céljából „csoport”-ba lehetett szervezni. A főváros területén a polgárőr-főparancsnok irányította a főváros kerületeit, valamint Újpest, Erzsébetfalva, Kispest, Csepel külterlekek kerületinek polgárőr-parancsnokságait.

1920 október végén a polgárőrség keretén belül különleges alakulatok szervezését is elrendelték, ezek közüzemi (üzemátvevő és üzembiztosító) osztagok, illetve objektumvédelmi osztagok voltak.²³ **(III.sz. melléklet)**

Az *üzemosztatok* és üzemőrsegek a fontos közművek (villany, gáz, stb.), és a város lakosságának ellátásra szolgáló életbevágó és így nélkülözhetetlen vállalatok (malmok, kenyérgyár, vágóhid stb.) üzemben tartása veszélyeztetésének elhárítására, vagy nagyobb államellenes mozgalmak esetén szerveződhetnek.

A Budapesten a rendőr-főkapitányság kezdeményezésére, és a helyi polgárőr-parancsnok részletes intézkedései szerint erre a feladatra alkalmas, kiképzett és minden körülmények között megbízható emberekből „üzemi” osztagok szervezését is elkezdték. Ezen osztagokba elsősorban képzett műszaki szakembereket (mérnököket, gépészeket, műegyetemi hallgatókat) rendelhetek be, még munkáshe-lyekre történő beosztással is, hogy az üzem működése folyamatos lehessen.

Objektumőrőség feladatkörrel fontos középületek, összekötések, valamint a közlekedés fenntartása szempontjából lényeges építmények (hidak, alagutak, átjárók, távíró és telefonközpontok) továbbá műkincsek, valamint állami vagyont tartalmazó raktárak, gyűjtemények, múzeumok stb. őrzésére a helyi viszonyoknak megfelelően, — elsősorban a saját alkalmazottakból — épület, illetve ház stb. őrségeket is szerveztek.

Az utasítástervezet hangsúlyozta, hogy a polgárőrség a testületen belüli parancsnokainak feltétlenül engedelmességre tartozott. A haderőben viselt katonai rendfokozatok a polgárőrségen belül az alá-és fölrendeltségi viszonyokat nem befolyásolhatták. A polgárőrségnek a működés területén lévő legmagasabb közigazgatási hatóság elvi irányítása szerint kellett működnie. Ez azonban a polgárőr-parancsnok felelősségét nem zárta ki, sőt minden intézkedéséért teljes mértékben felelős volt. Mint a rendvédelmi szervek támogatására hivatott szervezet, azokhoz mellérendelt viszonyban állt, de velük teljes egyetértésben és közös működés esetén azok irányítása alá tartozott.

Polgárőr-parancsnokoknak csapatszolgálatban elviekben a szolgálati állásukat feltüntető jelvényt kellett volna viselniük, de ennek a rendszeresítése elmaradt. Ennek hiányában fehér karszalagot használtak (őrs, raj, szakasz, járás, stb. parancsnok) felírással.

Szolgálatban álló polgárőrök és a fegyveres őrtestületek, valamint haderő tagjai egymást kölcsönös katonai tiszteletadással üdvözölték. Az érintett szervezetek parancsnokságainak a figyelmét felhívták arra, hogy a polgárőr parancsnokságokkal együtt kell működniük.

Polgárőr-parancsnokok és azok helyettesei, szakasz-parancsnoktól fölfelé, megfelelő tapasztalatokkal rendelkező, erélyes és tekintélyes tartalékos katonatisztek lehettek. A járási (városi, kerületi) parancsnoktól felfelé pedig volt hivatásos, (és ahogy az utasítás előírta rátermett) katonatisztek voltak, akik a védőerőtörvény értelmében tényleges arcvonalbeli szolgálatra nem voltak alkalmasak.²⁴

A többi polgárőr-alparancsnok a polgárőrség katonaviselt és rátermett egyéneiből volt kinevezhető. A magasabb parancsnoki beosztásokba (a megyei, városi, városkerületi és járás-parancsnokoki helyekre) a helyi hatóságok javaslatára a belügyminiszternek, az alacsonyabb parancsnoki beosztásokba pedig (szakasz-, raj- és őrs-parancsnoki helyekre) a tartózkodási helyen lévő saját közigazgatási hatóságokkal egyetértésben, a vármegyei polgárőr-parancsnoknak, illetve a városi polgárőr-parancsnoknak volt kinevezési hatásköre. Hasonló volt az eljárás a parancsnok-helyettesek vagy helyettesítések kinevezése tekintetében is. Ugyanez vonatkozott a parancsnokok mellé beosztott segéd-

tisztek (nyilvántartó titkár), és a rendszeresített helyettesek kinevezésére is. Az írnokok és szolgák kinevezése az illetékes parancsnok (nyilvántartó) hatáskörébe tartozott.

A polgárőrök kiválasztása a vármegyei polgárőr-parancsnokok irányítása mellett a helyi polgárőr-parancsnok intézkedései alapján történt. A közigazgatási hatóságoknak előírták, hogy a polgárőr-parancsnokaikat a polgárőrök kiválasztásánál legmesszebbmenőkig támogassák.

A kiválasztásnál felhívták a figyelmet az elővigyázatosságra, hogy a polgárőrség kötelékébe oda nem való elemek be ne férközhessenek.

A működő hazafias egyletek, intézmények, társaságok stb. tagjai egyenként, vagy testületileg felvehetők voltak. Azonban, e testületek tagjait különböző polgárőr alakulatokba olvasztották be. A jelentkezéseket bizottság bírálta el. A személyi ellenőrzésnek részét képezte a környezettanulmány is. A személyes ismeretségre és a helyi tapasztalatokra nagy hangsúlyt fektettek. A polgárőrségbe belépni óhajtók először két megfelelő tanú által hitelesített „körözvényt” írtak alá, azokat vették lajstromba, akik már túlestek az ellenőrzésen.

Kisebbségi mulasztások, pontatlanságok számonkérésére egységesen, minden alakulaton belül bíróságok voltak szervezhetők. Egyébként csak megfeddés, szigorú megfeddés polgárőri összejövetelek előtt, írásbeli megdorgálások, a polgárőrségből való elbocsátás kilátásba helyezése és végül az elbocsátás volt alkalmazható. Polgárőrökkel szemben egyébként a polgári bíróságok voltak az illetékesek.

A vármegyei parancsnokságok irányították az alárendeltségükbe tartozó helyi polgárőr-parancsnokságokat. Előírták, hogy nagyobb városokban már helyszűke miatt is, de egyébként felesleges feltűnés és nagyobb csoportosulások elkerülése végett is turnusonként történjen meg a szemle, amikor is minden polgárőr lehetőség szerint havonként egyszer a helybeli parancsnokságánál, illetve nyilvántartójánál megjelent.

A próbariadókat különösen nagyobb városokban feltűnés és félreértés elkerülése miatt részlegesen s nem egészében tartották meg. Erre a vasárnapot és helyi viszonyoknak megfelelően hétköznapok délutánját jelölték ki.

A személyi állomány összevonása során általában a riasztási tervet gyakorolták, szervezési témákat beszéltek meg, utasításokat, parancsokat ismertettek, dicséretet dorgálásokat hirdettek ki. Általában az ór, a járőr és a karhatalmi szolgálat ellátásával kapcsolatos teendők képezték a személyi állomány oktatásának a témáit. A politizálást kerülni kellett. A kiképzés során támaszkodtak a Magyar Királyi Csendőrségre.

Előírták, hogy a parancsnokok találjanak módot, arra hogy a polgárőrök egyéb sport mellett a lövészetet megfelelően gyakorolhassák, e célból a polgári-, sport-, lövészegyletekkel a polgári és katonai lőterek felhasználására megállapodásokat kellett kötni.

Megfelelő helyiséget az összevonásokra, amelyek néhány órásként lehettek csupán, felajánlások révén kellett biztosítani. Így ezek megvalósulásának a színterei a tánc-, torna-, vívó-, gyűlési termek, kaszinó helyiségek, laktanyaudvarok lehettek.

A polgárőrség mozgósítása (szolgálatba rendelése vagy felriasztása) részleges, vagy általános lehetett. A körülmények és a polgárőrség feladatát tekintve a polgárőrség bármilyen igénybevétele kizárólag rendkívüli, szervezetszerű rendeltetésével összeegyeztethető, sürgős esetekre kellett hogy szorítkozzék. Ugyanis a polgárőrt hivatásától, munkájától elvonni nehézkes volt, díjazása költségesnek bizonyulhatott és a rend fenntartására rendes körülmények között más szervezetek voltak hivatva.

A polgárőrség igénybevétele elvileg a belügyminiszter engedélyéhez volt kötve. Sürgős és rendkívüli esetekben minden közigazgatási hatóság, illetve különös esetekben minden polgárőr-parancsnok saját területén és saját felelősségére az igénybevételt elrendelhetette. Jogtalan igénybevétel, illetve mozgósítás következményeiért az elrendelő személy felelt.

A szolgálatba helyezés leggyorsabb módja a „felriasztás”. A felriasztás minden parancsnokságnál (nyilvántartásnál) gondosan előkészített terv szerint történt. Elvileg minden polgárőr szerv, lakóhely körletében történt. A legfontosabb pontok megszállására és a felriasztott csoportok közötti összeköttetés biztosítására fenntartására a szükséges intézkedéseket kidolgozták.

Csapatmozgásokat az egyik felriasztási helyről a másikra csak kivételesen, a helyzet alapos tisztázása után és elvileg csak az illetékes hatóság, vagy parancsnokság területi hatáskörén belül volt lehetséges. Ilyenkor is az volt a feltétel, hogy az a hely, ahonnan polgárőri alakulatok elvonulnak, minden esetre biztosított legyen.

Általános mozgósítást csak a belügyminiszter rendelhetett el, mivel a polgárőrség kisegítő karhatalom funkcióját töltötte be, ezért arra törekedtek, hogy csak a szükséges létszámban és ideig mozgósítsák a polgárőröket.

A polgárőrség öltözete szolgálatban is a saját polgári ruhájuk volt. Kivételt csak a hivatásos állományból származó tisztek képezhettek, akiknek egyenruha viselési jogát külön intézkedések szabályozták. Azonban a tiszteket is arra kérték, hogy — a félreértések elkerülésére és a polgárőrség rosszindulatú értelmezése okán — a szolgálatban lehetőleg a polgári ruhát viseljének. Ez általában sportöltözet, vagy katonai jellegétől megfosztott átalakított katonaruha volt.

Később gondolhattak egységesebb öltözködésre, vagy legalább is egy egységes sportsapka, vadász-, vagy cserkészkalap beszerzésére. Parancsnoki beosztás jelölésére ideiglenesen karszalag szolgált és tervezték az egységes polgárőrjelvény rendszeresítését is.

A polgárőrséghez ideiglenesen (katonakötelesek), vagy véglegesen felvett polgárőröket a vármegyei polgárőr-parancsnokságok által rendszeresített ideiglenes igazolványokkal látták el. Az igazolvány egyszerre szolgált szolgálati, és fegyverviselési engedélyként (szolgálaton kívül, fegyvertartási engedélyként szerepelt).

Kezdetben majd a saját, meglévő, egyéni vagy idővel megszerezhető különböző oldal- és vadászfegyverek, revolverek és pisztolyok, kések képezték a polgárőrök fegyverzetét. Budapesten külön intézkedés szerint központilag látták el fegyverrel a zászlóaljkat.

Egyébként az ajánlatos öltözet és felszerelési cikkek a megfelelő köpeny, vagy felöltő, valamilyen vadász, sport, vagy kenyértarisznya, hátizsák, lehetőleg takaró, evőeszköz, továbbá jelzősíp, jegyzőkönyv, kézi lámpa és esetleg szükséges térkép voltak.

A polgárőrök fegyverhasználati joga ugyanaz volt, mint a Magyar Királyi Állami Rendőrség tagjainak.

Az állam pénzügyi viszonyai a kevésbé fontos költségek folyósítását kizárták. Általában csak a belügyminiszter által előre engedélyezett szolgálatokra lehetett állami segédilletéket elszámolni. Ezen illetékek az étkezési megváltást és tervezett karhatalmi pótdíjat nem lépték túl.

Kivételesen tartós, illetve huzamosabb ideig igénybe vett polgárőr alakulatok illetékeit külön szabályozták, ez főleg Budapestre vonatkozott.

Elkerülhetetlenül szükségessé vált az utazási költségek kifizetése, melyet kizárólag a belügyminiszter engedélyezhetett. Általában szolgálati utat nem engedélyeztek. Ezért a parancsnokok (nyilvántartók), a területükön végzett más hivatalos, vagy magán utazásaikat használták fel arra, hogy a körletükbe tartozó polgárőri alakulatok viszonyairól tájékozódjanak, illetve az állomáshelyen kívüli bemutatókozásaikra, ismerkedéseikre is ezen utazásaikat használták fel.

Ugyancsak szabályozták az ügymenetet és a szolgálati utat. A szervezéssel összefüggő ügyekben a polgárőr-parancsnokok (nyilvántartók) az illetékes közigazgatási hatóságukkal egyetértésben járhattak el. Abból a célból, hogy a belügyminiszter a szervezés menetéről, és a már felállított alakulatok létszámáról és állapotáról állandó tájékozottsággal bírjon, a legfelsőbb közigazgatási hatóságoknak a polgárőrség témájában havonta kellett jelentést tenniük. A nyilvántartások felállítása után a közigazgatási hatóságok jelentését a nyilvántartó tiszt kiegészítette és záradékolta.

A szervezés nehézkesen indult meg. A belügyi tárcánál 1921. I. 15-ei főispáni értekezleten már megbeszélték a szervezés témáit. A kaposvári körlet-parancsnokság jelentette, hogy Somogy vármegye főispánja kérte egy idősebb törzstisztet kiadását, aki segítséget nyújthatott a polgárőrség szervezéséhez.²⁵ Azonban a helyi katonai vezetés vonakodott segítséget adni, mivel Tolna vármegye katonai parancsnoka jelentette, hogy a főispán hetenként csak egy-két napot töltött a megyeszékhelyen, és már csak ezért sem érvényesíthette a befolyását a polgárőrség szervezésében. Ezért e teendők végzésének zömét az állandóan ott tartózkodó vármegyei katonai parancsnok végezte amúgy is. Rádásul a rendelet értelmében, a városokban a polgármester felelt a szervezésért. A szekszárdi polgármester személyiségét azonban a feladatkör ellátására alkalmatlannak tartották a kömmün alatti viselkedéséből fakadóan. Így tehát lehetetlennek tartották, hogy a polgármester kezébe kerülhessen egy fegyveres hatalom helyi szervezetének a kiépítése.²⁶ Ez az eset jól mutatja, hogy milyen nagy hangsúlyt fektettek a polgárőrség tagjainak a megbízhatóságára. A miskolci katonai körlet területén az átadás zökkenőmentesen zajlott le.²⁷

A budapesti katonai körlet-parancsnokság az 1921. I. 15-ei állapotnak megfelelően jelentette, hogy a területén a polgárőr alakulatok szervezés alatt állnak.²⁸ (IV.sz. melléklet)

Pest vármegye északi részének 90 településén (lakosság 416 000fő) mintegy 4 343 fő polgárőr teljesített szolgálatot, közülük 370 fő fegyverrel. Az elnevezések végtelen sokaságával találkozhatunk, például polgári vadászegylet, vadásztársaság, vadászegylet, vadászcsoporthoz, lövészegyesület, lövészegylet, jóléti egylet, dalárda, gazdakör, kisgazdakör, dalkör, dalárda, jóléti bizottság, turistaegylet, Árpád kör, polgári kör, az illető község testnevelési bizottságának céllövészeti szakosztálya.

Esztergom városában (lakosainak száma 19 700 fő) 372 fős polgárőrség működött, a polgárőrök közül 65 személynek volt lőfegyvere. Az esztergomi polgárőrök hat szervezetbe tömörülve tevékenykedtek.²⁹ (V.sz. melléklet)

A többi vármegye területén is megkezdődtek a szervezési munkálatok. A parancsnokságokat a vármegyei katonai parancsnokok szervezték. Településenként egy rajt, vagy egy szakaszt szerveztek, amelyeknek a járási nyilvántartó tiszt volt a parancsnoka.

Közben értelmezési zavarok keletkeztek, mert a katonai vezetők összekeverték a szervezési előkészületek alatt álló polgárőrséget és a már megszervezett polgári karhatalmat, a polgári csendőrtartalék zászlóaljakkal.³⁰ Budapesten ugyanis a katonai hatóságok által már megszervezett polgári csendőrtartalék zászlóaljak felvételi követelményei hasonlóak voltak a polgárőrségével. Újpesten a polgárőrség szervezését a város-parancsnokság megtiltotta. Pest környéki településeken (Újpest, Rákospalota, Pestújhely, Kispest, Pestszentlőrinc, Erzsébetfalva, Csepel) pedig zömmel munkások laktak, ezért itt — a megbízható polgári lakosok kis létszámánál fogva — a polgári csendőrtartalék zászlóaljak megszervezése is nagy nehézségekbe ütközött. Újpesten olyan embereket vettek fel a polgárőrségbe, akik a polgári csendőrtartalék zászlóaljba már jelentkeztek, vagy egyéni ambíció vezérelte őket, és a megbízhatóságukat illetően aggályok merültek fel.

1921 januárjában a polgárőrség megszervezésével a csendőrséget bízták meg. Ekkor a kerület-parancsnokságon újabb megbeszélés történt ahol a csendőrség is képviseltette magát. A város-parancsnokságnak az volt az álláspontja, hogy Budapesten kettő polgári fegyveres erő szervezése — polgári csendőrtartalék, és polgárőrség — nem engedhető meg, vagy az egyik vagy a másik szervezendő meg. A kerület-parancsnokság úgy döntött, hogy a polgári csendőrtartalék alakulatokat szervezik meg.

Közigazgatási súrlódások is keletkeztek, mert Budapesten a főpolgármesteri hatáskör, vidéken és az elővárosokban pedig főispáni hatáskörbe tartozott a szervezés. Kérték, hogy a polgárőrség megszervezésére kiadott rendelet Nagy Budapest³¹ területére ne legyen érvényes. Nem jártak sikerrel.

A parancs szerint át kellett adni a budapesti karhatalmat — a polgári csendőrtartalékot — a Magyar Királyi Belügyminisztériumnak. A város-parancsnokság tiltakozott, mivel az eddig egységes szervezet megbomlott. A Budapesti I-IX. kerületében, megszervezett zászlóaljakat a főpolgármesternek, a peremvárosokban lévő zászlóaljakat pedig a főispánnak rendelték alá. Az Újpest-Rákospalota - Pestújhely községekben szervezett zászlóaljakat megbontották, mert Újpest a fővároshoz, a másik két település pedig a megyéhez tartozott. Ily módon a legfrekvenciáltabb munkáslakta területek kerültek ki az eddig egységes szervezetből, amelyeket pedig éppen azért hoztak létre, hogy ezek a munkáslakta települések állandó és éber megfigyelés alatt állhassanak.

A kerületi katonai vezetést nyugtalanította, hogy polgári csendőrtartalékot a rendőrség fogja átvenni. A katonák az elmúlt évek tapasztalatai alapján nem bíztak a rendőrségben. Álláspontjuk szerint a rendőrség, mint belügyminiszter alárendeltségében lévő szervezet állandóan ki volt téve a politikai küzdelmeknek. Hangsúlyozták azt a tényt is, hogy így mintegy 10 000 fegyver kerül ki a katonaság kezéből, amely elég fontos ok arra, hogy a karhatalmak jövőbeli vezetése minden politikai befolyástól mentes legyen.³²

Az 1921. III. 3-ai minisztertanácsi ülésen döntés született, arról, hogy a szakmai alapon szervezett postás, vasutas, és egyetemistákból álló karhatalmi feladatokat betöltő alakulatokat átadják a belügyi tárcának. Ezen alakulatok megtartották a szervezetüket, és feladatukat pályaudvarok-, posta-, távirda-, telefonközpontok őrzése, stb.

A polgárőr alakulatok szervezése is lelassult, bár 1921 áprilisában már 50 000 polgárőr volt az országban.³³

A békediktátum aláírása után a hadsereg átállt a békeszervezetre, a rendvédelmi szervek rendezéséről szóló törvény beiktatása nyomán pedig már nem volt szükség a polgárőrség szervezésére.

Jegyzetek:

- ¹ PATAKI: 251.p.
- ² HIM-HL. HM.eln. 2262. 1./1921. Polgárőrség szervezése.
- ³ SUBA: Magyarország területi integritásának helyreállítása 1919-1920. 105-112.p.
- ⁴ HIM-HL. HM.eln. op.cit. 72745 eln.1./1920. Polgárőrség szervezése. A VKF véleménye a tervezetről (15.478/vk.hdm.4.1920.) 1920 aug.13.
- ⁵ Loc.cit.
- ⁶ Loc.cit.
- ⁷ HIM-HL. HM.eln. op.cit. 2262.eln.1./1921.-Polgárőrség szervezése (bizalmas feljegyzés). 1921.jan.12.
- ⁸ PARÁDI: A katonailag szervezett őrtestület és a polgári őrtestület. ; Idem: A magyar rendvédelem 1867-1918. 52.p.
- ⁹ HIM-HL. HM.eln. op.cit. 2262.eln.1./1921.-Polgárőrség szervezése 1921.febr.1.
- ¹⁰ SUBA János: Karhatalom szervezése a Magyar Királyi Honvédségben 1918-ban. 129-132.p.
- ¹¹ Idem: „Csendőralakulások” a Magyar Nemzeti Hadseregben, majd a Magyar Királyi Nemzeti Hadseregben 1919-1921. 169-171.p.
- ¹² A „csendőralakulások” elnevezés átmenetinek bizonyult. A „csendőralakulások”-nak a haderő karhatalmi teendőinek ellátására létesített alakulatait nevezték. Nem volt semmi közük sem a Magyar Királyi Csendőrséghez, sem pedig a klasszikus értelemben vett polgárőrséghez. Általában a csendőr jelzót szívesen használták a kortársak a rend védelme érdekében összefüggésbe hozható fegyveres alakulatok megnevezésével. A konszolidáció nyomán a haderő szervezeti kereteinek letisztulása és a Magyar Királyi csendőrség reorganizálása nyomán a Magyar Királyi Csendőrség kötelekébe nem tartozó szervezeti egységek nevéből a csendőr jelző elmaradt. (A szerk.)
- ¹³ HIM-HL. HM.eln. op.cit. 6086/el.1.-1921.Polgárőrség szervezésének átadása 1921. febr.19.
- ¹⁴ Loc.cit. 3190/1.-1921. Polgárőrség szervezése (Kaposvár).
- ¹⁵ A hét polgárőr kerület működési területét a hét honvéd kerület, illetve az azzal megegyező hét csendőr kerület hatósági területével megegyezően alakították ki. A Magyar Királyi Állami Rendőrség hatósági területe ugyan csak a városokra terjedt ki, azonban a vidéki rendőrfőkapitányságok alá tartozó városi rendőrkapitányságok minden esetben egy-egy honvéd kerület területébe tartoztak. (A szerk.)
- ¹⁶ A Beltügyi Osztály: öt fő havidíjas — egy fő osztályvezető (nyugdíjas tábornok, vagy vezérkari ezredes), két fő szervezési előadó (vk. törzstisztek), két fő üzemi előadó (műszaki törzstisztek, vagy főtisztek — három fő altiszt (nyugdíjas volt hivatásos katona) írtnok beosztásban és három fő rokkant katona irodaszolgaként, összesen 11 fő munkatársat számlált.
- HIM-HL. HM.eln. op.cit. 9255. 1./1921.- Polgárőrség szervezése (Polgári karhatalom) tárgyában értekezlet 1921. jun.7.
- ¹⁷ Polgárőr Felügyelőséget egy fő felügyelő (nyugdíjas tábornok, vezérőrnagy vagy altábornagy), egy fő titkár (nyugdíjas, vagy szolgálaton kívüli főtiszt) és egy fő írtnok (nyugdíjas hivatásos altiszt), és egy fő irodaszolga (rokkant katona) alkotta. Loc.cit.
- ¹⁸ A polgárőr kerület-parancsnokságoknál lévő állománykategóriák megoszlása: egy fő polgárőr kerületparancsnok (nyugdíjas tábornok), két fő előadó (nyugdíjas, törzs- és főtiszt), egy fő írtnok, és egy főszolga. Összesen három fő havidíjas, egy fő altiszt és egy fő szolga. Ez a hét kerületnél 21 fő havidíjast, hét fő altisztet, és hét fő irodaszolgát jelentett. Loc.cit.
- ¹⁹ Vármegyénként egy fő vármegyei polgárőr-parancsnok (nyugdíjas ezredes) egy fő előadó, egy fő írtnok és egy fő szolga beosztással működtek a polgárőr parancsnokságok. Loc.cit.
- ²⁰ A fővárosi polgárőr parancsnokságon szolgálatot teljesített 18 fő havidíjas, 16 fő írtnoki, és 16 fő szolgai helyet terveztek. A fővárosi parancsnokságra egy fő polgárőr parancsnokot, (nyugdíjas tábornok), három fő szervezési előadót (nyugdíjas, törzs és főtisztek), egy fő műszaki előadót (nyugdíjas főtiszt) összesen öt fő havidíjast, három fő írtnokot és három fő szolgai helyet terveztek. A főváros I-XII. kerületénél, kerületenként egy fő nyilvántartót, egy fő írtnokot és egy fő szolgai helyet létesítettek. Loc.cit.
- ²¹ A helyi városi polgárőr parancsnokságok egy fő polgárőrparancsnok, egy fő szervezési előadó, két fő műszaki szervező), egy fő írtnokkal és egy fő szolgálával rendelkeztek.
- 11 városban (Szeged, Debrecen, Miskolc (Diósgyőr), Pécs, Baja, Kaposvár, Szombathely, Sopron, Salgótarján, Tatabánya, Székesfehérvár) élt ez az állománytábla. Ez 44 fő havidíjast, 22 fő altisztet, és 22 fő szolgát jelentett.
- 31 városban csak egy fő parancsnok, egy fő írtnok, és egy fő szolgai hely volt rendszeresítve. Ez 31 fő havidíjast, 31 fő altisztet és 31 fő szolgát jelentett. Loc.cit.
- ²² A négy zászlóalj beosztásai az alábbi tisztségeket foglalták magukba: zászlóaljanként 3 havidíjast (1 parancsnok, 1 előadó (segéd-tiszt), 1 gazdasági előadó), 4 altisztet (3 számvivő, 1 írtnok) és 2 szolgát jelentett. Összesen 4 zászlóaljnál 12 havidíjas, 16 altiszt, 8 szolgai állás volt rendszeresítve. Loc.cit.
- ²³ Loc.cit. 81417/1.-1920. Polgárőrségek (közüzemi osztagok) szervezése.
- ²⁴ 1912/XXX.tc.
- ²⁵ HIM-HL. hdm. 120/7.sz. 1921. Kaposvári körlet pság. 1921. jan 20.
- ²⁶ Loc.cit. 225/7.sz. 1921. Tolna vm. Kat. pka feljegyzés a főispánnal kapcsolatban.
- ²⁷ HIM-HL. HM.eln. 6124/el.1.-1921. Polgárőrség szervezése (Miskolc) 325/2. szám 1921. Miskolci körlet pság. 1921. jan. 20. 1921.febr.20.
- ²⁸ HIM-HL. hkp. I. hdt. pság iratai -17/fő-1921. Bp. katonai körlet jelentése Polgárőrség szervezése tárgyában
- ²⁹ Az esztergomi polgárőr szervezetek elnevezései voltak: Dunamenti Egyesület Esztergomi Osztálya, Szentgyörgymezei Földműves Egyesület, HM Választott MOVE Tagok Egyesülete, Ipartestületi Kör, Köztisztviselők Egyesülete és az Esztergomi Vadásztársaság (gazdák). Ez a vadásztársaság két századot jelentett. Az egyik század tisztviselőkből, kereskedőkből és iparosokból állt, nekik fegyverük is volt. A másik század tagjai a helyi intelligencia képviselőiből kerültek ki, ők fegyvertelenek voltak.
- ³⁰ SUBA: „Csendőralakulások” a Magyar Nemzeti Hadseregben, majd a Magyar Királyi Nemzeti Hadseregben 1919-1921. op.cit.
- ³¹ Nagy Budapest ekkor még nem létezett. Nagy Budapest kialakítására a magyar közigazgatás pártállami átalakításakor került sor, amikor a főváros agglomerációját Budapesthez csatolták. A vizsgált időszakban erre az agglomerációra kiterjedően szerették volna elérni a rendelet módosítását. (A szerk.)
- ³² HIM-HL. HM.föv. 79/föv. A.-1921. A polgárőrség átadása.
- ³³ PATAKI: op.cit.

Forrás- és irodalomjegyzék (a jegyzetekben alkalmazott rövidítések):**MONOGRÁFIÁK, KISMONOGRÁFIÁK ÉS HASONLÓ JELLEGŰ KÖTETEK**

- PATAKI (1.;33. ;) — PATAKI István: *Az ellenforradalom hadserege 1919-1921. A hadsereg szerepe az ellenforradalmi rendszer kialakításában és megszüntetésében Magyarországon 1919. augusztus - 1921. július.* Budapest, 1973, Zrínyi Katonai Kiadó. 298 p. HU-ISBN —

TANULMÁNYOK

- PARÁDI: A katonailag szervezett őrtestület és a polgári őrtestület. (8. ;) — PARÁDI József: A katonailag szervezett őrtestület és a polgári őrtestület. *Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Praesidii Ordinis)*, XXV.évf. (2015) 43-44-45-46.sz. 77-84.p. HU-ISSN 1216-6774.
- PARÁDI: A magyar rendvédelem 1867-1918. (8. ;) — PARÁDI József: A magyar rendvédelem 1867-1918. *Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Praesidii Ordinis)*, XXVII.évf. (2017) 53.sz. 33-52.p. HU-ISSN 1216-6774.
- SUBA: Magyarország területi integritásának helyreállítása 1919-1920. (3. ;) — SUBA János: Magyarország területi integritásának helyreállítása 1919-1920. *Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Praesidii Ordinis)*, XVI.évf. (2008) 19.sz. 105-113.p. HU-ISSN 1216-6774. A tanulmány korábbi változata 2005. október 07.-én, Budapesten hangzott el a Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történeti Tudományos Társaság által szervezett rendvédelem-történeti tudományos konferencia-sorozatnak „*Másfél évtized nemzeti rendvédelem-történetünk kutatásának szolgálatában*” című XIX. konferenciáján. A publikált tanulmány az előadás javított, bővített és átdolgozott változata.
- SUBA: Karhatalom szervezése a Magyar Királyi Honvédségben 1918-ban. (10. ;) — SUBA János: Karhatalom szervezése a Magyar Királyi Honvédségben 1918-ban. *Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Praesidii Ordinis)*, XXI.évf. (2011) 25.sz. 129-136.p. HU-ISSN 1216-6774. A tanulmány korábbi változata 2009 december 3.-án, Budapesten hangzott el, a Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történeti Tudományos Társaság által szervezett rendvédelem-történeti tudományos konferencia-sorozatnak „*Csendőrség Ausztria-Magyarországon, illetve Ausztriában és Magyarországon 1849-2005*” című XXIV. konferenciáján. A publikált tanulmány az előadás javított, bővített és átdolgozott változata.
- SUBA: „Csendőralakulások” a Magyar Nemzeti Hadseregben, majd a Magyar Királyi Nemzeti Hadseregben 1919-1921. (11.;30. ;) — SUBA János: „Csendőralakulások” a Magyar Nemzeti Hadseregben, majd a Magyar Királyi Nemzeti Hadseregben 1919-1921. *Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Praesidii Ordinis)*, XXIII. évf. (2013) 27-28-29-30.sz. 169-178.p. HU-ISSN 1216-6774. A tanulmány korábbi változata 2011. november 11.-én, Budapesten hangzott el a Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történeti Tudományos Társaság által szervezett rendvédelem-történeti tudományos konferencia-sorozatnak a „*Militarizmus és demilitarizmus a XIX-XX. századi magyar rendvédelemben*” című XXVI. konferenciáján. A publikált tanulmány az előadás javított, bővített és átdolgozott változata.

LEVÉL- IRAT- ÉS DOKUMENTUMTÁRI GYŰJTEMÉNYEK

- HIM-HL. HM.eln. (2.;4.;5.;6.;7.;9.;13.;14.;16.;17.;18.;19.;20.;21.;22.;23.;27. ;) — HIM (Hadtörténeti Intézet és Múzeum) HL (Hadtörténelmi Levéltár) HM. (Honvédelmi minisztérium) eln. (elnökségi) iratok gyűjteménye.
- HIM-HL. hdm. (25.;26. ;) — HIM (Hadtörténeti Intézet és Múzeum) HL (Hadtörténelmi Levéltár) HM. (Honvédelmi minisztérium) hdm. (hadműveleti) iratok gyűjteménye.
- HIM-HL. hkp. (28. ;) — HIM (Hadtörténeti Intézet és Múzeum) HL (Hadtörténelmi Levéltár) HM. (Honvédelmi minisztérium) hkp. (Horthy kori kerület-parancsnokságok) iratainak gyűjteménye.
- HIM-HL. HM.föv. (32. ;) — HIM (Hadtörténeti Intézet és Múzeum) HL (Hadtörténelmi Levéltár) HM. (Honvédelmi minisztérium) főv. (fővárosi) iratainak gyűjteménye.

JOGSZABÁLYOK

- 1912/XXX.tc. (24. ;) — 1912/XXX.tc. a véderőről.

Mellékletek jegyzéke:

- I.sz. melléklet
A polgárőrség központi szerveinek elvi felépítése és létszáma.
- II.sz. melléklet
A polgárőrség szervezeti egység-típusai szerint csoportosított törzsei létszámának állománykategóriák szerinti megosztása.
- III.sz. melléklet
Észak-Pest vármegye területén megszervezett polgárőr osztagok.
- IV.sz. melléklet
Esztergom vármegye esztergomi járás területén megszervezett polgárőr osztagok.
- V.sz. melléklet
Esztergom városában megszervezett polgárőr alakulatok.
- VI.sz. melléklet
A polgárőrség szervezeti felépítése.

I.sz. melléklet

A polgárőrség központi szerveinek elvi felépítése és létszáma.

	Nyilván-tartás vezetője	Első tisztviselő, esetleg helyettes	Titkár*	Írnok♦	Szolga	összesen fő
Járás	1 ⁴	-	-	1	-	2 fő
Rendezett tanácsú város	1 ³	-	1	1	1	4 fő
+ Törvényhatóságú város kerületeinél	-	1 ⁴	-	1	1	2 fő
Budapest kerületeinél	1 ³	-	2	2	1	6 fő
vármegye	1 ²	1 ⁴	2	2	1	7 fő
Törvényhatóságú város	1 ²	1	1	2	1	6 fő
Főváros	1 ^{1. ++}	1 ³	1	1	1	6 fő
Belügyminisztérium	1	1	1	1	1	5 fő

¹. nem tényleges (nyugállományú) tábornok, vagy magas rangú törzstiszt.

². nem tényleges (nyugállományú) magasabb törzstiszt,

³.nem tényleges (nyugállományú) idősebb törzstiszt,

⁴. nem tényleges (nyugállományú) törzstiszt, vagy százados,

* Titkárok, nem tényleges (nyugállományú) főtiszték,

♦ Írnokok, lehetőleg kiszolgált (hivatásos) altisztek

+ ha szükséges. Ha nem rendszeresítik, akkor a törvényhatósági városparancsnokság létszámát egy titkárral kell növelni.

++ ideiglenesen a nyilvántartó vezetőjének kinevezett egységén.

Forrás ! Hadtörténeti Intézet és Múzeum Hadtörténelmi Levéltár Honvédelmi minisztérium elnökségi iratok gyűjteménye. ; Hadtörténeti Intézet és Múzeum Hadtörténelmi Levéltár Honvédelmi minisztérium hadművelési iratok gyűjteménye. ; Hadtörténeti Intézet és Múzeum Hadtörténelmi Levéltár Honvédelmi minisztérium Horthy kori kerület-parancsnokságok iratainak gyűjteménye. ; Hadtörténeti Intézet és Múzeum Hadtörténelmi Levéltár Honvédelmi minisztérium fővárosi iratainak gyűjteménye.

II.sz. melléklet

A polgárőrség szervezeti egység-típusai szerint csoportosított törzsei létszámának állománykategóriák szerinti megosztása.

Szolgálati beosztás	Állomány			
	havidíjas	Altiszt	(iroda) szolga	Összesen
Felügyelőség	2	1	1	4 fő
Belügyi osztály	5	3	3	11 fő
7 katonai körlet	21	7	7	35 fő
Budapest	18	16	16	50 fő
26 vármegye	52	26	26	104 fő
11 városi	44	22	22	88 fő
31 városi	31	31	31	93 fő
Karhatalmi zászlóaljok (Egyetemek, MAV, Posta)	12	16	18	44 fő
Összesen:	185	122	114	421 fő

Forrás ! Hadtörténeti Intézet és Múzeum Hadtörténelmi Levéltár Honvédelmi minisztérium elnökségi iratok gyűjteménye. ; Hadtörténeti Intézet és Múzeum Hadtörténelmi Levéltár Honvédelmi minisztérium hadművelési iratok gyűjteménye. ; Hadtörténeti Intézet és Múzeum Hadtörténelmi Levéltár Honvédelmi minisztérium Horthy kori kerület-parancsnokságok iratainak gyűjteménye. ; Hadtörténeti Intézet és Múzeum Hadtörténelmi Levéltár Honvédelmi minisztérium fővárosi iratainak gyűjteménye.

III.sz. melléklet

Észak-Pest vármegye területén megszervezett polgárőr osztagok.

s.sz.	helység neve	lakosok	polgárőrség megnevezése	fő	fegyver	pk. foglalkozása	rangja
1	Abony	15 200	polgári vadászegylet	35		főszolgabíró	t.ti.
2	Törtel	4 252	polgári vadászegylet	20	5 vadász	tanító	t.ti.
3	Zagyvarékas	5 270	vadásztársaság	13	5 vadász	tanító	t.ti.
4	Tószeg	3 736	vadásztársaság	31	2 vadász	tanító	t.ti.
5	Jászkarajenő	7 500	vadászegylet	10	1 vadász	tanító	t.zls.
6	Ujszász	4 467	vadászegylet	28	0	tisztartó	t.ti.
7	Kocsér	4 150	vadászegylet	43	17 vadász	földbirtokos	t.ti.
8	Kartal	3 000	lövészegyesület	50	20 vadász	tanító	t.h.örm.
9	Verseg	2 700	lövészegyesület	50	4 vadász	közjegyző	t.ti.
10	Bag	2 517	lövészegyesület	21	5 vadász	gyógyyszerész	t.ti.
11	Hévízgyörk	2 200	lövészegyesület	50	5 vadász	köz. jegyző	t.ti.
12	Galgahévíz	2 327	lövészegyesület	50	8 vadász	fodrász	örm.
13	Tura	6 300	lövészegyesület	200	31 vadász	intéző	t.ti.
14	Iklad	1 042	lövészegyesület	12	5 vadász	tanító	t.h.örm.
15	Domony	1 292	lövészegyesület	20	6 vadász	közjegyző	t.örm.
16	Galgamácsa	1 943	lövészegyesület	25	11 vadász	földműves	t.szkv.
17	Galgagyörk	896	lövészegyesület	19	6 vadász	tanító	t.ti.
18	Boldog	2 600	lövészegyesület	12	10 vadász	tanító	t.ti.
19	Aszód	5 000	lövészegyesület	100	44 vadász	gim.tornatanár	t.ti.
20	Alsódabas	2 800	lövészegylet	28	0	köz. jegyző	t.zls.
21	Felsődabas	1 500	lövészegylet	17	0	földbirtokos	

22	Cegléd	4 300	Ceglédi önkéntes tüzoltóegyesület	75	0		ügyvéd	t.ti.
23	Gödöllő	15 000	Az illető község	200	10	vadász	főszolgabíró	t.ti.
24	Csömör	3 000	testnevelési bizottságának	50	0		köz.jegyző	t.ti.
25	Kerepes	3 000	cellövészeti szakosztálya	30	2	vadász	erdőtanácsos	t.ti.
26	Valkó	2 800		50	0		tanító	t.örm.
27	Vácszentlászló	1 700		50	5	vadász	földműves	ny.t.
28	Rákosszentmihály	12 000		200	10	vadász		ny.t.
29	Kistarcsa	3 300		50	0	vadász		t.ti.
30	Cinkota	18 000		200	10	vadász	mérnök	t.ti.
31	Dány	3 200		30	0		köz.jegyző	t.ti.
32	Isaszeg	6 000		50	0		iskolaig.	t.ti.
33	Mogyoród	2 300		50	5	vadász	tanító	e.önk.
34	Nagytarcsa	1 360		30	0		tanító	t.zls.
35	Pécel	7 200		200	5	vadász		ny.ti.
36	Rákoscscaba	7 000		150	5	vadász	postafőti.	t.ti.
37	Rákosliget	3 250		50	15	vadász	hivatalnok	t.ti.
38	Rákoskeresztur	10 200		50	5	vadász	köz.főjegyző	t.zls.
39	Szada	1 500		30	3	vadász	gazdálkodó	t.ti.
40	Zsámbok	2 800		30	3	vadász	gyógyszerész	t.ti.
41	Nagykátá	10 200		40	10	vadász	járásbíró	t.ti.
42	Tápiószéle	10 100		41	10	vadász	földbirtokos	ny.ti.
43	Tápiógyőre	4 700		12	3	vadász	köz.jegyző	t.ti.
44	Farmos	2 369		18	2	vadász		ny.ti.
45	Tápiószentmárton	3 941		13	1	vadász	földműves	t.örm.
46	Tápióbicske	4 200		11	0		tanító	t.ti.
47	Tápiószecső	2 889		15	0		tanító	t.zls.
48	Tóalmás	3 092		15	0		közjegyző	t.örm.
49	Szentlőrinc-kátá	1 757		16	0		tanító	t.ti.
50	Nagykörös	28 900		201	0		főgim. tanár	t.ti.
51	Szentendre	6 760	vadászegyesület	80	45	vadász	tisztviselő	t.ti.
52	Vác	22 000	polgári lövészegylet	260	5	vadász	ügyvéd	t.ti.
53	Alag	2 156	polgári lövészegylet	348	0		magánzó	t.ti.
54	Dunakeszi	4 850	polgári lövészegylet	47	0			t.ti.
55	Fót	4 106	polgári lövészegylet	53	0		tisztviselő	t.ti.
56	Veresegyháza	3 500	polgári lövészegylet	23	0			t.ti.
57	Csomád	830	polgári lövészegylet	15	0		gazda	t.tiz.
58	Orszentmiklós	1 200	polgári lövészegylet	16	0		gazda	t.örm.
59	Vácottván	798	polgári lövészegylet	15	0		tanító	t.tiz.
60	Zsidó	700	polgári lövészegylet	10	0		mészáros	t.szkv.
61	Váchartván	1 069	polgári lövészegylet	25	0		földműves	t.ti.
62	Püspökszilágy	1 124	polgári lövészegylet	8	0		erdész	t.örm.
63	Kisnemedi	915	polgári lövészegylet	15	0		tanító	t.e.ö.
64	Vácrátót	1 059	polgári lövészegylet	16	0		gazda	t.örm.
65	Väckisújfalu	525	polgári lövészegylet	6	0		tanító	t.e.ö.
66	Püspökhatvan	1 369	polgári lövészegylet	22	0		gazdatiszt	t.ti.
67	Acsa	1 158	polgári lövészegylet	16	0		gazdatiszt	t.ti.
68	Csővár	636	polgári lövészegylet	16	4	vadász	földműves	t.örm.
69	Vácduka	1 618	polgári lövészegylet	10	0		gazdász	t.örm.
70	Sári	2 800	polgári lövészegylet	17	0		tanító	t.zls.
71	Ladánybene	1 800	polgári lövészegylet	21	0		köz. jegyző	t.ti.
72	Orkény	6 000	polgári lövészegylet	43	0		szőlőbirtokos	t.ti.
73	Gyón	3 000	polgári lövészegylet	26	0		köz. jegyző	t.ti.
74	Maglód	4 000	lövészegylet	16	0		vezérigazgató	
75	Tápiószőlő	4 560	lövészegylet	17	0		köz. jegyző	
76	Gyömrő	6 000	lövészegylet	27	0		banktisztviselő	t.ti.
77	Bia	3 333	jótekonny egylet	19	3	vadász	köz. jegyző	t.ti.
77	Torbágy	1 976	jótekonny egylet	11	5	vadász	ig.tanító	t.ti.
78	Páty	2 666	Pátyi lövészeti egylet	32	2	vadász	földbirtokos	t.ti.
79	Budakeszi	5 362	dalárda	13	0		gondnok	t.ti.
80	Budajenő	1 125	alkuló gazdakör	7	0		köz. jegyző	t.szkv.
81	Telki	306	kisgazdakör	6	0		kisbirtokos	t.honv.
82	Budatétény	2 300	dalkör	8	3	vadász	gazdálkodó	t.ti.
83	Budaörs	8 035	dalárda	16	0		köz. jegyző	
84	Törökbálint	4 002	jóléti bizottság	12	0		magánzó	ny.ti.
85	Budafok	16 000	turistaegylet	166	0		gyáros	t.ti.
86	Albertfalva	11 100	Árpád kör	46	0		tisztviselő	t.ti.
87	Zsámbék	4 915	vadászcsoport	14	8	vadász	építész	t.ti.
88	Tök	1 311	dalárda	12	0		köz. jegyző	t.örm.
89	Perbál	1 904	dalárda	10	0		kántortanító	t.ti.
90	Nagyttény	6 500	polgári kör	12	6	vadász	jegyző	t.ti.

41 6118

4 343 370

Forrás ! Hadtörténeti Intézet és Múzeum Hadtörténelmi Levéltár Honvédelmi minisztérium elnökségi iratok gyűjteménye. ; Hadtörténeti Intézet és Múzeum Hadtörténelmi Levéltár Honvédelmi minisztérium hadművelési iratok gyűjteménye. ; Hadtörténeti Intézet és Múzeum Hadtörténelmi Levéltár Honvédelmi minisztérium Horthy kori kerület-parancsnokságok iratainak gyűjteménye. ; Hadtörténeti Intézet és Múzeum Hadtörténelmi Levéltár Honvédelmi minisztérium fővárosi iratainak gyűjteménye.

IV.sz. melléklet

Esztergom vármegye esztergomi járás területén megszervezett polgárőr osztagok.

s.sz.	helység neve	lakosok	polgárőrség neve	fő	fe. saját	fe. kiutalt	pk.foglalkozása	rangja	
1	Bajna	2 500	Turul egyesület	14			jegyző	t.ti.	
2	Bajót	1 430	Turul egyesület	8			erdőőr	t.cső.örm.	
3	Csév	2 000	Turul egyesület	10			tanító	t.ti.	
4	Csolnok	3 000	Turul egyesület	10			mérnök	t.ti.	
5	Dorog	3 900	Turul egyesület	45		22	igazgató	t.ti.	
6	Dág	1 200	Turul egyesület	8				h.örm.	
7	Dömös	1 540	Turul egyesület	szervezés alatt, adatot nem küldtek					
8	Epöl	750	Turul egyesület	16			gazda	honv.	
9	Keszölc	2 000	Turul egyesület	10			plébános	táb.lelkész	
10	Leányvár	1 200	Turul egyesület	szervezés alatt, adatot nem küldtek					
11	Lábatlan	2 021	Turul egyesület	19		20	tanító	t.ti.	
12	Kirva	780	Turul egyesület	8			földműves	t.örm.	
13	Mogyorósbánya	1 300	Turul egyesület	14			tanító	e.ö.szkv.	
14	Nagysáp	1 540	Turul egyesület	12			jegyző	h.örm.	
15	Nyergesújfalu	2 700	Turul egyesület	10		42	tanító	t.ti.	
16	Piszke	1 692	Turul egyesület	20		20	tanító	t.ti.	
17	Pilismarót	2 000	Turul egyesület	20		8		ny.tbk.	
18	Pilisszentlélek	400	Turul egyesület	szervezés alatt, adatot nem küldtek					
19	Tokod	3 100	Turul egyesület	16					
20	Tát	1 200	Turul egyesület	14		33	tanító	t.ti.	
21	Sárisáp	2 000	Turul egyesület	10			urad.intéző	t.ti.	
22	Süttö	2 000	Turul egyesület	20		19	mérnök	t.ti.	
23	Uny	560	Turul egyesület	szervezés alatt, adatot nem küldtek					
		40 813			284		164		

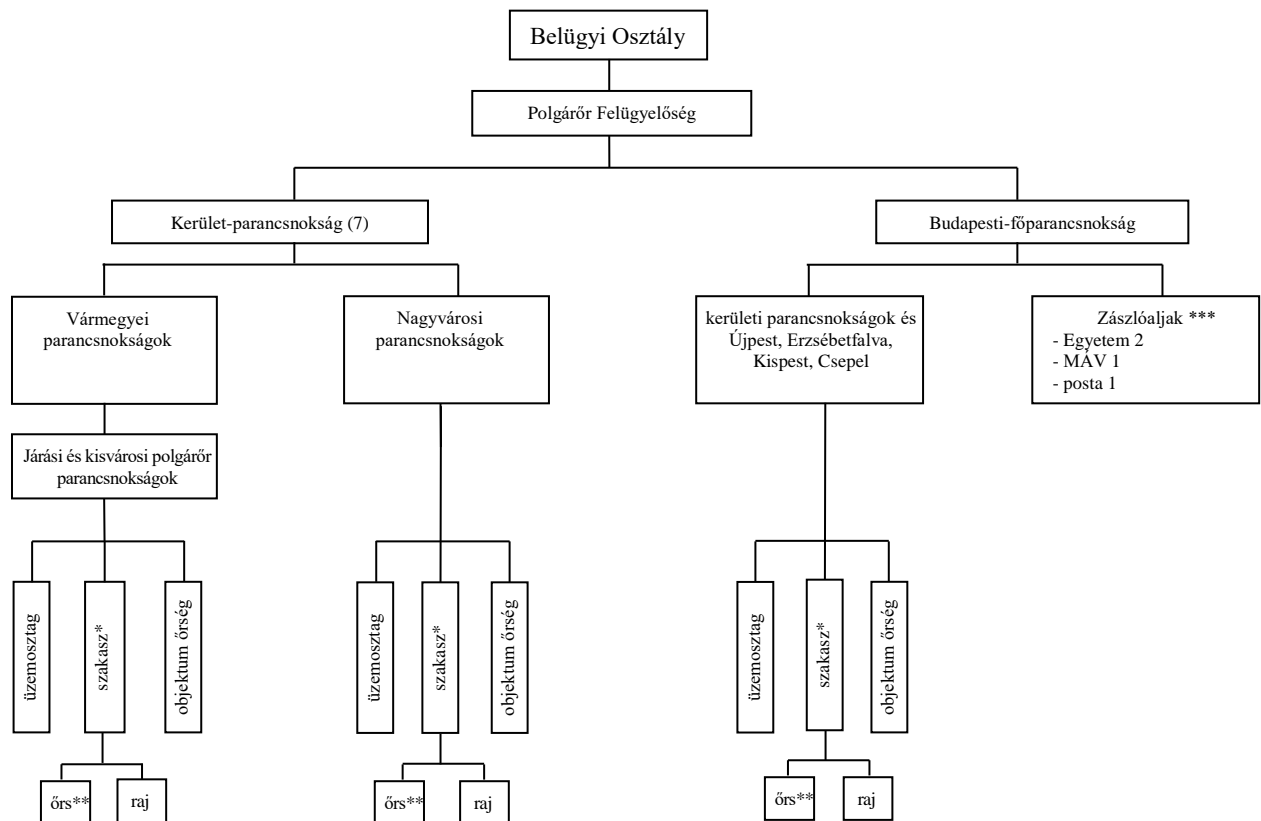
Forrás ! Hadtörténeti Intézet és Múzeum Hadtörténelmi Levéltár Honvédelmi minisztérium elnökségi iratok gyűjteménye. ; Hadtörténeti Intézet és Múzeum Hadtörténelmi Levéltár Honvédelmi minisztérium hadművelési iratok gyűjteménye. ; Hadtörténeti Intézet és Múzeum Hadtörténelmi Levéltár Honvédelmi minisztérium Horthy kori kerület-parancsnokságok iratainak gyűjteménye. ; Hadtörténeti Intézet és Múzeum Hadtörténelmi Levéltár Honvédelmi minisztérium fővárosi iratainak gyűjteménye.

V.sz. melléklet

Esztergom városában megszervezett polgárőr alakulatok.

s.sz.	polgárőrség neve	fő	fe. saját	fe. kiutalt	pk. foglalkozása	rangja
1	Dunamenti egyesület Esztergomi osztálya	120			tisztviselő	t.ti.
2	Szentgyörgyzezei földműves egyesület	17			mérnök	t.ti.
3	HM. Választott MOVE tagok egyesülete	84	3	59	festőgyár tulajdonos	t.ti.
	Ipartestületi kör	30		3	tanító	t.ti.
4	Köztisztviselők egyesülete	101			tisztviselő	t.ti.
5	Esztergomi vadásztársaság (gazdák)	20			molnár	t.cső.
	Esztergom város 19 700 fő	372	3	62		65

Forrás ! Hadtörténeti Intézet és Múzeum Hadtörténelmi Levéltár Honvédelmi minisztérium elnökségi iratok gyűjteménye. ; Hadtörténeti Intézet és Múzeum Hadtörténelmi Levéltár Honvédelmi minisztérium hadművelési iratok gyűjteménye. ; Hadtörténeti Intézet és Múzeum Hadtörténelmi Levéltár Honvédelmi minisztérium Horthy kori kerület-parancsnokságok iratainak gyűjteménye. ; Hadtörténeti Intézet és Múzeum Hadtörténelmi Levéltár Honvédelmi minisztérium fővárosi iratainak gyűjteménye.

A polgárőrség szervezeti felépítése.**Megjegyzés:**

* Három-öt szakaszt — a helyzettől függően — egy csoportba lehetett szervezni.

** Azok a polgárőrök, akik foglalkozásuk, lakóhelyük miatt nem voltak beoszthatók a legkisebb szervezeti egységekbe, a saját területükön „megfigyelő őr”-ként tevékenykedtek.

*** 1921. IV. 1-től a Magyar Királyi Állami Rendőrség budapesti főkapitányságának az alárendeltségében.

Forrás ! Hadtörténeti Intézet és Múzeum Hadtörténelmi Levéltár Honvédelmi minisztérium elnökségi iratok gyűjteménye. ; Hadtörténeti Intézet és Múzeum Hadtörténelmi Levéltár Honvédelmi minisztérium hadművelési iratok gyűjteménye. ; Hadtörténeti Intézet és Múzeum Hadtörténelmi Levéltár Honvédelmi minisztérium Horthy kori kerület-parancsnokságok iratainak gyűjteménye. ; Hadtörténeti Intézet és Múzeum Hadtörténelmi Levéltár Honvédelmi minisztérium fővárosi iratainak gyűjteménye.